

Zsidó Ferenc

ALAKVÁLTÓK TÖRTÉNETVÁLTOZATAI

– Szabó Róbert Csaba: Alakváltók ¹–

Fordulatos kalandregény, mely végig fenntartja az olvasás izgalmát; korszakregény, mely bemutatja a kommunista Szekuritáé működését; parabolaregény, mely érzékelteti: a hatalom újabb és újabb alakváltozatokat öltve mindig továbbél, mint ahogy az ezzel szembefeszülő emberi szabadságvágy is. Igen, mindezek elmondhatók Szabó Róbert Csaba izgalmas, de talán túl szövevényesre sikeredett regényéről, az *Alakváltókról*. A hatalom arcainak változásáról (is) kíván írni a szerző, ezért több korszakot vetít egymásra (Gheorghiu-Dej kora, a Ceauşescu-éra, az 1989-es forradalom), ezeket váltakozó nézőpontból mutatva be.

A narráció heterogén, váltásaival tán túlságosan is igénybe veszi az olvasót. Van egy egyes szám első személyű, belső nézőpontú történet, mely a keretet adja, és amelyben egy Máramarosból Bukarestbe kerülő orvos Xavérral, a különös pálinkakereskedővel (és szekussal) történő megismerkedését, valamint az 1989-es román forradalomhoz kapcsolódó élményeit meséli el. Ebbe beágyazódik a Xavér által leírt, az énelbeszélő orvos által kijavított, egyes szám harmadik személyben mesélt történet: a Sólyom-bandáról, vagyis az 1950-es évek végén hegyekben bujkáló fegyveresekről. „Kik voltak egyáltalán ők? Vasgárdisták, kulákok, katonaszökevények?” Fegyverekkel felvonultak a hegyekbe, „mint valami Castrók.”

Egy multiperspektivikus, nem lineáris narráció jön létre, mely izgalmaival kecsegtet, a nézőpontváltásos technika ugyanakkor a könyv egyetlen, de zavaróan gyenge pontját is eredményezi: hiába a perspektívaváltás, a stílus, a megszólalás, az elbeszélés nyelvi kellék-tára végig ugyanolyan marad. Vagyis ugyanúgy beszél az orvos, mint a szekus-pálinkakereskedő Xavér (és Xavérnak a szóbeli stílusa is ugyanolyan, mint az írásban rögzített), sőt, mert újabb belső nézőpontok is vannak: Sólyom ugyanúgy beszél el (az öccsének, mese gyanánt)

---

1 Jelenkor Kiadó, Pécs, 2016.

a Gheorghiu-Dej-zsel való találkozásának élményét. Megjegyezném, hogy ez a stílus színes, fordulatos, az elbeszélést plasztikus leírások tarkítják – az egyetlen probléma az, hogy végig egynemű (épp ezért egy letisztultabb, egyszerűbb narratív struktúrával jobban járt volna a könyv). Szabó Róbert Csaba megpróbálja védeni a gyengeséget, például azzal, hogy a nézőpontváltásokat relativizálja: „Maglehet, persze, ez a Xavér nem is létezett ott és akkor a Máramarossziget–Bukarest vonalon, azért nem tudok róla mesélni.” Így mitizálja, a mágikus realizmus magasába emeli a történetet, de ennek aztán ellentmond az, hogy az orvos felgöngyöli Xavér élettörténetét, ismerteti szekusmúltját, felkeresi bukaresti lakását és feldogozza a Sólyom-bandáról írt összefoglalóját. Mint említettem, Xavér kulcsfigura a narráció létrejötté szempontjából, két történet is tőle való: az ország északi csücskétől, Máramarosszigettől a messzi délen fekvő Bukarestig jó 18–20 órát is eltarthatott a vonatút az átkos idején, ezalatt elmeséli a Sólyomékat üldöző szekus, Rajnai György, azaz Alex Perjovschi történetét. Ő egy tipikus janicsár, a szerző érzékelteti, hogy az ilyenekből lesznek a rendszer leghűségesebb kiszolgálói: magyarnak született, de elveszti szüleit, árvaházba kerül, ahonnan egy román tisztviselő család emeli ki. Új környezetében román identitásúvá vált, minduntalan bizonyítani akarta, hogy nem magyar. Brutális kegyetlenségű szekussá nevelődik, aki az erdei bűnbandák felszámolásával van megbízva. Követ el bakikat, végül azonban megöli a banda vezérét, Sólyomot is.

Élettörténete jelképes: aki a hatalmat kiszolgálja, eltorzul, leépül. Halála „méltó” ehhez az élethez: Titi Mureşan, egykori kollégája öli meg az akkor már nyugállományba vonult, az elkövetett bűnök miatti lelkifurdalás elől alkoholizmusba menekülő Perjovschit. Szép karriert futott be, szolgált a változó, mégis ugyanolyannak maradó hatalmat. (Dej halála után a Szekuritáté egy időre a kritika és számonkérés keresztüzébe került, s a túlkapások megbüntetését szorgalmazták, de aztán a vezetők: „lassan, de biztosan átjártszották a Szekuritátét Ceauşescu és körének kezére. Feltétel nélküli és korlátlan használatra”).

De mit is tudhatunk meg a könyv protagonistájáról, Sólyomról? Még mielőtt a Xavér által leírtakba belekóstolnánk, az orvos-narrátor ennyit árul el róla: „Ez a Sólyom, aki a székelyföldi hegyekben bujkált, katonaszökevénynek számított, a petrosényi büntetőszázadból, a bá-

nyából szökött meg (...), ám amikor később társával lelőttek egy szekust, aláírták saját halálos ítéletüket.” Xavér áradó kedvű elbeszélésben ismerteti meg sorsát (a narráció talán túlságosan is sok intim részletet, érzést közvetít – a szekus korlátozott nézőpontjához képest. Hiszen Xavér nem is ismerte Sólyomot, amit tud róla, az áttételes: Perjovschi elbeszéléséből ihletődik). Kötekedő, verekedős legény, ezért a petrosényi büntetőszázadba kerül, innen megszökik, a szeku hajtóvadászatot indít ellene, a hajtóvadászat során szinte véletlenül megölik Sólyom anyját. Sólyom ezért bosszút fogad, innentől ellenőrizhetetlené válnak az események. A székely betyár társaságát kezdetben csak barátja, Szarvas, és kedvese, Iлона alkotják, de később a hegyekben kapcsolatba kerülnek más zendülőkkel is, románokkal, magyarokkal. A mai Háromszék területén portyáznak (a történet nem teljes mértékben fikatív, a Sólyom-banda valóságosan létezett), boltokat, rendőrsőt rabolnak ki, sőt, pimaszságukban odáig jutnak, hogy egy kommunista ünnepséget is bojkottálnak. Perjovschi azonban a nyomukban van, Iлона árulásának köszönhetően majdnem lefűlelik őket, Szarvas meghal, Sólyom öccsét elfogják. Sólyom valahogy kiszabadítja a testvérét, de ez az életébe kerül.

Az orvos kincsként dédelgeti a Xavér által felvázolt, általa kijavított történetet, úgy véli, az nagyon tanulságos lehet 1989 telén is, de az események felgyorsulnak, kitör a forradalom, a végig inkognitóban maradó orvostól tudni lehet, hogy jelentéseket írt orvostársairól, így a felbőszült tömeg majdnem őt is meglincseli, de egy pillangó-lány kimentti. És jöhet a szárnyalás, jöhetnek az újabb peték – a regény ilyen értelemben nyitott marad. A szerző érzékelteti, hogy változásról nemigen beszélhetünk, inkább körforgásról: „A másodvonalas kommunisták ott tolongtak az üresen maradt székek körül (...) A pillangó előbb-utóbb újakezdi az életét a lerakott peték révén, és a kezdetek állapota lárvaszerű, szükségszerűen primitív, és semmiféle szépség nincs benne. A decemberi események után a lárva élete köszöntött az országra.”

Az orvos narrációja elvileg korlátozott nézőpontú, mégis az az érzésünk, hogy ez a mindentudó, kívülálló narrátor hangja. Ő reflektál az elbeszélésre magára is: „Gördülékenyen, gondolkodás nélkül és elképesztő logikával mesélt”, jellemzi Xavér vonatbeli elbeszélését, hogy később, az írott szövegét olvasva így árnyalja a képet: „Xavér

stílusa pocsék volt. (...) Sosem gondoltam volna, hogy arra adom a fejem, hogy egy másik ember által írt szöveget javítgatok. (...) Mire föleszméltem, ott hevert előttem a politúrozott asztalon szépen rendben a teljes kézirat.”

A kötet címéhez kapcsolódó jelkép részletesen, több nekifutásban is ki van bontva, így végül kissé szájbarágóssá válik. A lepke-motívum használata talán túlságosan is kézenfekvő, bár adekvát. „Az ország állapota úgy változik, mint a lepke élete.” A részletesen kifejtett képben a petéket szétszórták a szovjetek, Gheorghiu Dej a lárva, Ceaușescu pedig a hernyó, „aki fölzabálta az országot”. „És majd valamikor megszületik a lepke is.” De, nyilván, az ő sorsa is többesélyes, mint minden ebben a kiszámíthatatlan országban.

Ez később így variálódik, mikor Sólyom arról mesél, hogy látta Gheorghiu Dejt varanggyá változni: „Vegyél föl új alakot, és szabad lehetsz, köpd be a rabtársadat, a szomszédodat, az apádat, a testvéredet, és örök életet nyersz.” Dej varanggyá változásait részletesen, naturalista képekben elbeszélve ecseteli a szerző, láthatjuk, hogy az esemény egyszerre konkrét és jelképes, parabolisztikus.

Átváltozni, mégis ugyanolyannak maradni: ez a túlélés záloga a műben. Titi Mureșanról, Perjovschi szekuskollégájáról például a következőket mondja a narrátor: „Veszélyes ember. Ő egy igazi alakváltó. Tegnap fasiszta, ma kommunista.”

Szabó Róbert Csabának, vélhetően hosszas könyvtárazással, a Sólyom-banda és Perjovschi történetét ismertetve sikerült árnyalt, valós képet alkotni a kommunista hatalom természetéről, a Szekuritáé működéséről. Például amikor Sólyom betör az ozsdolai templomba, találkozik a részeg pappal, aki így sommázza a kommunisták munkájának eredményét, némi (ön)íroniával: „Az emberek félnek templomba jönni, a Szent Anna-tónál betiltották a búcsújárást. (...) Ezek legyőztek minket, fiam, röhögött bele a mondatába, úgyhogy ez az egész pokolhistória nem érvényes többé.”

Szabó Róbert Csaba rendszerben ábrázolja az eseményeket: a Szekuritáé a bandák utáni hajsza alatt erősödött meg az ötvenes években, aztán a kommunizmus hűségese kiszolgálójává, a hatalom átmentőjévé vált.

Izgalmas köntösben értekezik történelmi kérdésekről. Ilyen értelemben az *Alakváltók* egyértelműen jelentős munka.

„A történetek hivatlanul érkeznek az életünkbe, de helyet szorítanak maguknak, és helyettünk beszélnek”, állítja egy helyütt az orvos-narrátor, és valóban, az *Alakváltók* több irányból előburjánzó történet-sorozata egy egész korszak lenyomatát adja, a történelmi regények hitelesség-igényével és a kalandregények fordulatosságával, annak ellenére, hogy a narrációs bravúr csak részben mondható sikeresnek.

